

УДК 37.026:371

ДІАЛОГ МОВ І КУЛЬТУР У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ

Ярощук Л.Г.

Волинський державний університет ім. Лесі Українки, г. Луцьк, Україна

У статті „Діалог мов і культур у практиці навчання” розглядаються основні питання взаємозв’язку мовного і культурного середовища.

Ключові слова: людина, мова, культура, навчання

Мова як засіб збереження та передачі інформації повинна займати чільне місце у формуванні будь-яких поглядів людини. Вивчення іноземної мови є важливим засобом спілкування між народами, є якнайкращим ознайомленням з культурою країни, мова якої вивчається, зміцненням міжнародної співпраці, що є нагальною потребою для нашої держави. Тому *актуальність нашого дослідження* полягає в тому, що мова набуває великого освітнього і виховного значення. Адже однією з причин, яка перешкоджає отримати повноцінну гуманітарну освіту, є традиційна і свідомо культивована у цьому столітті ізоляція нашого народу на політичному, ідеологічному і національному ґрунті, расизмі. Все це викликає і зворотний процес - недовіру і несприйняття одним народом створених форм національної і мовної культури іншого, дискримінацію емігрантів та відторгнення ними соціальних норм поведінки суспільства, яке їх приймає.

Ми вважаємо, що вивчення будь-якої мови, чи то рідної чи іноземної, є важливим інструментом інтеграції нашої країни у світову цивілізацію, засобом зближення України з іншими народами, засобом взаємообміну і взаємозбагачення між країнами, народами.

Мета нашої розвідки полягає у всебічному обґрунтуванні питань взаємозв’язку мови і культури.

Постановка проблеми. Традиційна система навчання мов довгий час характеризувалася одностороннім підходом до об’єкту навчання -- мови, розглядом її переважно в системно-структурному аспекті, у відокремленні від людини -- носія мови, члена суспільства, в якому мова функціонує, культури, яку він виражає і розвитку якої сприяє. При такому підході культуроносна, духовна, „людино формуюча” суть мови залишалася поза увагою.

Пошуки ефективних шляхів навчання мов привели до розробки лінгвокультурологічного підходу лінгвістичної освіти, в центрі якого лежить ідея взаємопов’язаного вивчення мови і культури. Взаємозв’язок мови і культури, вироблення не тільки мовної, але і комунікативно-культурологічної компетенції особи стає основною лінією навчання мов як у школах, так і у вищих навчальних закладах.

Формування нової, лінгвокультурологічної концепції навчання мов вносить істотні корективи до професійної підготовки студентів-філологів. Завдання формування мовної особи вчителя-словесника не може обмежитися мовною і лінгвістичною компетенцією (практичне володіння мовою і основами науки про мову лінгвістики). Разом з комунікативною компетенцією (розв’язання комунікативних завдань за допомогою мови, культура спілкування, мовна культура) не викликає сумніву необхідність формування лінгвокультурологічної компетенції (усвідомлення мови як феномена культури, культурно-

історичного середовища, національної специфіки мовної картини світу, національно-культурного компонента значення мовних одиниць).

Діалог культур розуміється як міжкультурна комунікація, яка здійснюється, насамперед, за допомогою мови. Мовна комунікація є необхідною умовою існування і розвитку людської культури, вона забезпечує єдність культурних процесів у рамках суспільства, зберігає і передає культурні цінності. Таким чином, комунікативна діяльність – та ланка, в якій перетинаються і взаємодіють мова, як система знакових одиниць різних рівнів і культура, в якій він існує і необхідним компонентом якої є.

Завдання розвитку, удосконалення, оптимізації методів навчання мов завжди були однією з актуальних проблем нашої освіти. Проте в останнє десятиріччя це питання не тільки набуває якісно нових параметрів в аспекті діалогу культур, але і визначається відповідно до еволюційного розвитку мети навчання мов, що пройшли в нових умовах шлях від єдиної мети, – до їх різноманіття, від мети, що політизується, – до загальнолюдської, такої, що „відкриває гуманістичні ідеали” [3, с.12], яка, у свою чергу, порівнюється з „розростанням і осмисленням загальності гуманітарного мислення” [2, с.16]. Традиційно основні питання навчання мов розглядалися в руслі асоціативної психології, американського позитивізму та функціоналізму. Проте проблема навчання мов вимагає системного аналізу мовленнєвої діяльності з огляду психолінгвістичних, лінгвістичних, психологічних позицій. Сьогодні відповіді на питання *чому учити і як учити*, сучасна методика і дидактика навчання мов дає, ґрунтуючись на дослідженнях, що аналізують співвідношення мови, мови і мислення, мислення і комунікації, комунікативного і когнітивного в мові і т.д. [7, с.5].

Нині різко зростає інтерес до проблем етнопсихолінгвістичного рівня, що розглядають мову як відображення соціокультурної реальності [6, с.8], яка відповідно робить необхідним вивчення цілісної картини світу, відображеної в культурній традиції як свого народу, так і народу, що вивчається, і логічно наближає до дослідження ментальності, висхідної несвідомих глибин психіки [4, с.15].

У дискусіях нинішнього століття завдання розуміння і продукування іншомовного вислову трактується як наслідок різних підходів до розстановки акцентів у дослідженні міжкультурного діалогу: на системні аспекти, на паміпроникнення в глибини іншомовного мислення або ж на навчання шляхом вироблення навичок методом проб і помилок у душі ортодоксального біхевіоризму. Який шлях можна назвати оптимальним? Чи можна взагалі відповісти на це питання?

Як видно з вищесказаного, вже в обговоренні того, чому учити – мові чи мовним діям, – піднімаються як фундаментальні проблеми загальної теорії навчання, так і не менш фундаментальні проблеми психології і психолінгвістики.

Будь-який професійний педагог аргументовано пояснить, що параметри звичайного результату – це розуміння і продукування іншомовних висловів, і, відповідно, визначення змісту і форми тієї або іншої системи викладання залежно від конкретно поставленої мети. Проте на практиці подібне формулювання не тільки не знімає проблему, але і загострює її. Що означає розуміння?

Щоб знайти відповідей на ці та інші подібні питання, необхідно звернутися до розгляду психології пізнання, психології взаємостосунку мови і мислення, проблеми регуляції мовної і пізнавальної діяльності.

Сучасні методи навчання мовам явно або неявно спираються на те положення, що мова, яку потрібно засвоїти, є якоюсь системою категорій, значень, понять і т.п., вивчення якої безпосередньо пов'язане з характером взаємодії із системою рідної мови. Абсолютно очевидно, що для вирішення питання про взаємопроникнення і співіснування рідної і нерідної мов доцільно вивчити проблему репрезентації інформації.

Грунтуючись на гіпотезі про те, що інформація, якою ми володіємо, є багаторівневою ієрархією значень різного ступеня узагальненості, можна проаналізувати роль асоціативного рівня в мовній діяльності. Сучасна психологічна наука дозволяє зробити припущення, що в основі даної ієрархічної піраміди лежать асоціації. При цьому асоціація визначається як мимовільна психічна активність. Той факт, що асоціація є фундаментальною формою, дає підстави говорити про універсальність її характеру, психічну діяльність людей різного віку, національності, соціального статусу.

Асоціативні зв'язки лежать в основі мислення, пам'яті, творчості, уяви і т.д. Отже, якась частина психічної діяльності зумовлена тим, що слова, категорії, ознаки, концепції з'єднуються і взаємодіють поза свідомістю людини. Зокрема, при проведенні асоціативного експерименту, як указує В.Ф. Петренко, існує можливість виділення і деяких неусвідомлюваних компонентів значення, оскільки можна працювати із значенням в „режимі вживання” [8, с. 41]. Продовжуючи міркування в цьому напрямі, можна сказати, що кожне слово завжди пов'язане з декількома іншими асоціативними зв'язками, які можуть бути проаналізовані як в парадигматичному, так і в синтагматичному плані, що відображає стосунки в мові і культурі.

Поняття „Людина”, „Мова”, „Культура” зв'язані нерозривно.

У тріаді початкових понять перше місце займає поняття „Людина”. Людина є одночасно мовною і культуроносною особою: мова і культура взаємодіють у свідомості людини. Центральним поняттям концепції навчання мов є поняття „Мовна особа”, формування якої і є кінцевою метою і засобом навчання.

Поняття „Мовна особа” базується на понятті особи як суб'єкта стосунків і свідомої діяльності, даною системою суспільних стосунків, що визначається культурою і зумовлена біологічними особливостями. Особа одночасно і продукт, і суб'єкт історії, культури, її творець і творіння. Творцем культури людина стає завдяки здатності бути суб'єктом діяльності, що створює і постійно удосконалює нове середовище. Механізм діяльності людини – її потреби, інші її складові – здатність задовольняти і розвивати потреби та уміння перетворювати здібності на реальні вчинки [7, с.34]. Потреби людини не можуть бути задоволені без мови як засобу спілкування, пізнання і мислення. Тому особа повинна розкриватися в мові, як мовна особа. У понятті „Мовна особа” на першому плані виступають інтелектуальні її характеристики, оскільки інтелект найінтенсивніше виявляється в мові і досліджується через мову. „Мовна особа” як така починається не на рівні ординарної мовної семантики (володіння елементарним словником і граматикою – нульовий, вербально-асоціативний рівень), а на когнітивному рівні, що характеризується знанням про світ, яке проходить через мову, через мовну картину світу, через дію на мотиваційному, прагматичному рівні, що охоплює комунікативні потреби індивіда [5, с.18].

Поняття „Картина світу” – фундаментальне поняття, що відображає взаємостосунки людини і світу. Формування картини світу неможливе без мови, оскільки мова – це знаряддя пізнання, за допомогою мови фіксуються і передаються з покоління в покоління результати пізнавальної діяльності людини. Мова – це носій соціальної пам'яті людства, всієї суми його знань. Поняття „Мовна картина світу” споріднене з поняттям „Мовна свідомість”, що розуміється як „особливості культури і суспільного життя даного людського колективу, що визначили його психологічну свосвідність і відбилися в специфічних рисах даної мови” [1, с.125].

Навчання мовам будується відповідно до змісту самого поняття „мова” і його основних функцій. Розрізняють: мова взагалі (уявлення про єдину людську мову) і мова даного народу, тобто етнічна мова. Мова – це знакова система, що історично склалася, яка служить засобом спілкування, мислення і пізнання; засобом створення, зберігання і передачі інформації. Це і є рідна мова.

Відповідно до змісту поняття „мова” учні повинні засвоїти загальні, властиві всім мовам явища (походження і розвиток мови, її соціальна природа, зв'язок з мисленням, системний устрій, мова і мовлення, функції мови: пізнавальна, комунікативна, естетична, така, що впливає, та ін.) і специфічні ознаки мови, що вивчається.

У культурологічній концепції навчання мовам спрямовуємо увагу на його етнопсихологічну і культурну суть. Мова розглядається як духовне надбання народу, як феномен культури, культурно-історичного середовища, що формує мовну особистість. Будучи органічною частиною національної культури, духовною спадщиною попередніх поколінь, мова разом з тим стає найважливішим чинником розвитку культури. Будучи скарбницею культури, мова закріплює в своїй одиницях, і насамперед в лексиці і фразеології, історичний досвід народу, відображає його менталітет, забезпечує єдність культурної традиції.

Висновки. Отже, мова тісно пов'язана з очевидним, але складним і через це важко визначуваним (відомо до 200 дефініцій) поняттям „культура”. Зв'язок мови і культури можна характеризувати як стосунки взаємопроникнення. Мова є одним із засобів виразу культури, матеріальною підставою для створення її цінностей. Будь-яке явище культури тільки тоді входить в свідомість людей, коли одержує номінацію і сигніфікацію, тобто фіксується в мові. Мова віддзеркалюється в культурі, оскільки тіло мовного знаку, його матеріальний вираз є культурним предметом, а значення знаку - також культурна освіта, оскільки виникає тільки в людській діяльності. Культура включається в мову тоді, коли вона сама може бути відображена в цій мові. „Мова пов'язана з культурою і немислима поза культурою, як і культура немислима без мови” [9,с.58].

Список літератури

1. Ахмапова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: 1966.
2. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – М.: 1990. С.382.
3. Вайсбург М.Л. Цели обучения иностранным языкам и журнал „Иностранные языки в школе” // Иностранные языки в школе. – 1994. – № 6. – С.12-13.
4. Гуревич П.С. Ментальность как тип культуры // Культурология – М. 1996. – С. 245
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность./ Отв. ред Д.Н.Шмелев – М : 1987.
6. Леонтьев А.А. Язык не должен быть „чужим” // Этнопсихолінгвістическі аспекти преподавания иностранных языков. – М., 1996. – С. 44.
7. Психолінгвістика. – М., 1984. – С 5-7.
8. Петренко В.Ф. Психосемантика сознания. – М , 1988. – С.49.
9. Реформатский А.А. Введение в языкознание. – 4-е изд., доп. и исп. – М , 1967

Ярошук Л.Г. ДИАЛОГ ЯЗЫКОВ И КУЛЬТУР В ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ

В статье „Диалог языков и культур в практике обучения” рассматриваются основные вопросы взаимосвязи языковой и культурной среды

Ключевые слова: человек, язык, культура, обучение

Yaroshchuk L.G. DIALOGUE OF LANGUAGES AND CULTURES IN THE PRACTICE OF STUDY

In the article “Dialogue of languages and cultures in the practice of study” the basic problems of language and cultural environment interconnection are regarded.

Key words: person, language, culture, study

Поступила до редакції 29.01.2007 р.